

szavait. Ez az, ami a régi novellaformát új tartalommal tölti meg nála. Altalában tömören és jól szerkeszt s ami ezen a téren kifogásolható, azt már elmondtuk. Ha van még kifogásunk, az mindössze annyi, hogy — bár itt-ott már ennek is bontakoznak egyes elemei — nem érezzük eléggé egyéninek, színesnek és megragadónak a stílusát, alakjaiban nem él eléggé benne ő maga. Nem úgy kell ezt érteni, hogy most már vigye bele mindegyikbe saját érzéseit, gondolatait, oldja fel őket a maga hangulati impresszióiban, — távolról sem. Nagyon jó és feltétlenül hasznos, hogyha az élet minél élesebb megfigyeléséből indul ki, ha az objektív valóságot művészi alakítja ugyan, de nem rendeli teljesen alá saját elképzeléseinek. Hanem azért a témakörben, amely remélhetőleg lesz még tágabb is az eddiginél, a jellemzésben, az anyag és az alakok megválogatásában, a stílusban és szerkesztésben fel kell lelnünk egy sajátos, máséval össze nem téveszthető írói világ színeit és ízeit is: a valóság művészi megformálásán az alkotó-egyéniesség kézjegyét. Ez persze, a prózairónál százsorta inkább, mint a költőnél, hosszú évek szívós munkáját, a tehetség teljes megérlelődését kívánja.

SZABÓ EDE

THEODOR FONTANE: EFFI BRIEST

Ha pusztán e regény témájából, cselekményéből igyekeznénk tanulságokat levonni problematikájára és értékére vonatkozólag, alighanem azonnal csődöt mondanánk. Ez egy Bismarck Poroszországában, nemesi környezetben lejátszódó mindennapos házasságtörési história, végzetes kimenetelű párbajjal, és a hősnő korai halálával. Lukács György Fontane legújabb műveivel kapcsolatban fölteszi a kérdést, hogy »miben nyilvánul meg ezekben a regényekben a költői általánosítás, a régi poroszok kritikájának a jelenre szóló általánosítása?« (Lukács: Der alte Fontane Deutsche realisten des 19. Jahrhunderts, 303. o.) A választ a következőképpen adja meg: »Fontane megmutatja itt, éppen alakjainak és azok sorsának átlagossága segítségével, hogy a bismarcki Porosz-Németország társadalmi morálja a mindennapos magánéletre milyen kihatással van. Megmutatja, hogy minden embernek, akiben akár a legcsekélyebb szükséglet mozog egy emberhez hasonló élet iránt, ezzel a morállal konfliktusba kell kerülnie.«

A kérdés az, hogy miként testesíti meg ezt az igazságot Fontane az »Effi Briest«-ben? Az író az első oldalaktól kezdve a legfinomabb eszközökkel figyelmeztet, hogy a 17 éves Effi, és a nála húsz évvel idősebb, nagy karrier elé néző von Innstetten báró közötti házasság nem kecsegtet sok jóval, és hogy Effi ezzel a friggel, amelyet ő maga teljesen természetesnek vesz, egy elfogadott társadalmi állapot áldozata lesz. Nem hiába kezdődik a regény a lánypajtásaival gondtalanul játszadozó Effi boldogságának ábrázolásával. Ez a zavartalan harmónia Innstetten megjelenésével egyszer s mindenkorra megszűnik, hogy az egész regény folyamán mintegy ellenképpül szolgáljon az egyre boldogtalanabbá váló Effi ábrázolásának érzékeltetéséhez. Amikor Innstetten, aki csak egyszer látta a lányt, és aki 18 évvel azelőtt a lány anyjának udvarolt, mint kérő jelentkezik, Briestné a szokványos érvekkel beszéli rá lányát a házasságra: »... húszéves korodban ott tartasz, ahol mások negyvenéves korukban. Túlszárnyalod a mamádat.« Abban a pillanatban, amikor Effi meglátja Innstettet, egy barátjánője csintalanul bekiabál az ablakon: *Effi, gyere!* Finom figyelmeztetés ez a hívás, a továbbiakban szinte szimbolikus jelentést kap. Innstetten később is »állandóan úgy érezte, hogy ez a kis jelenet több volt pusztá véletlennél.«

Ettől kezdve az esküvőig a stílus legaprólékosabb ányalásaival érzékelteti az író, hogy valami e körül a frigy körül nincsen rendben.

Egy párbeszédből, melyet Effi édesanyjával folytat, az is kiderül, hogy a lány langyos szeretetébe egy bizonyos zavaros ellenérzés is vegyül, amely nem általában egy alig ismert vőlegénynek, hanem — és ez a fontos! — Innstetten báró személyé-

nek szól. Effi idézi lelkészüket, Niemeyert: »Ja, a báró, annak van karaktere, annak vannak elvei.«

»— Ez igaz is, Effi.

— Bizonyos, hogy igaz, És azt hiszem, Niemeyer még azt is mondta, aztán, hogy alapelvei vannak. Ez pedig azt hiszem, többet jelent. Ó, és énnékem... nincsenek alapelveim. Látod mama, ez olyasmí, ami gyötör és aggaszt engem. Geert olyan kedves és jó hozzám és olyan elnéző, de... én félek tőle.«

Hogy Effi tragédiájáról, mint társadalmi tragédiáról beszélhetünk, annak éppen ezek az innstetteni alapelvek az okai. Ugyanis ezek nem akármilyen alapelvek, ezek az alapelvek, amelyekre a bismarcki Poroszország fölépült. Kisebb-nagyobb mértékben a regény csaknem valamennyi szereplője osztozik ezekben, sőt maga Fontane is, aki a regény folyamán általában ironikus fölénytel mutatja be alakjait, egyik-másikkal az alapelvek tisztelői közül rokonszenvezik. (Briest, Niemeyer, Wüllersdorf.) De a regény hatalmas realista érdeme ezeknek az alapelveknek a társadalmi gyökérig ható leleplezése.

Von Innstettenről, aki a leánykérés idején Kessin pomerániai város kormányzója, mindenki a legnagyobb megbecsüléssel beszél, és erre fegyelmezett, okos, figyelmes magatartásával, föltétlen jó modorával, hivatalnoki megbízhatóságával és lelkiismeretességével minden bizonnyal rászolgál. Az író maga is általában ezen a hangon ír róla, de mégis kiválóan érti a módját, hogy »hőse« ne keltsen az olvasókban illúziókat. A Briest-szülők például egy beszélgetés folyamán a legnagyobb elismerés hangján beszélnek arról, hogy Innstetten karrierista, »nem stréber, mert ehhez túlságosan előkelő« — és ez jó, mert kielégíti majd Effi becsvágyát. Más alkalommal, amikor Effivel tizzaérkezik nászútjukról, »az ott ácsorgó emberek közül valamelyiktől tüzet kért, hogy népszerűvé tegye magát.«

Innstetten bürokratikus és arisztokratikus visszataszító vonásai az egész regényen végigvonulnak (kísértet-história és annak crampasi magyarázata, a nevetségességtől való állandó félelem stb.), habár az író látszólag osztozik a többi szereplők Innstetten iránt érzett respektusában. Ez az általános tisztelet és megbecsülés, amely egy karrieristát vesz körül, éles vád a kapitalizálódó junker-állam erkölcsi ellen, amely így eltorzítja az emberek — még a szubjektíve becsületes emberek — értékítéletét is.

De Innstettennek mindezekből a tulajdonságokból adódó alapelvei a regény vége felé lepleződnek le teljes könyörtelenséggel. Hat és félévvel azután, hogy Kessinből Berlinbe költöztek, ahol Innstetten a minisztériumban magas beosztást kapott, a véletlen következtében kezébe kerülnek Crampasnak, Kessin helyőrségi parancsnokának, Effi volt szeretőjének még a kessini időkben írott szerelmeslevelei. Innstetten párbajban megöli Crampast, Effit kitesztítja, megsemmisítve ezzel egy csapásra Crampas családjának, Effi szüleinek, Effinek és saját magának a boldogságát. De nem indulataitól vezérelve cselekszik. Barátjának, Wüllersdorfnak erről a párbaj előtt így beszél: »Úgy van, hogy végtelenül boldogtalan vagyok, meg vagyok sértve, gyalázatosan meg vagyok csálva, de azért nem érzek semmiféle gyűlöletet, még kevésbé bosszuszomjat...« Hajlandó lenne megbocsátásra »... de ezt a, ha úgy tetszik, rajtunk zarnokoskodó társadalmi rendet nem érdekli a charme, és nem érdekli a szerelem, és nem érdekli az elévülés. Nincs választásom. Meg kell tennem.« És Wüllersdorf aki korábban vitázott vele, végül így válaszol: »Rettenetesnek találom, hogy igaza van, de igaza van. Nem gyötöröm tovább azzal, hogy meg kell-e történnie? A világ, hiába, olyan, amilyen, és a dolgok nem úgy történnek, ahogy mi akarjuk, hanem ahogy mások akarják... A mi becsület-kultuszunk bálványimádás, de alá kell vetniünk magunkat, ameddig ez a bálvány érvényben van.«

Íme a kapitalizálódó junker-társadalom erkölcsi, az innstetteni alapelvek parancsa: a bálványoknak fel kell áldozni az emberi életeket, sorsokat, a boldogságot. Az urak fatalista tehetetlenséggel és hivatalnoki lelkiismeretességgel, szolgai módon engedelmessékednek a maguk-teremtette törvényeknek, még akkor is, ha véletlenül egyéni létérdekükbe ütközik. És annak ellenére, hogy a párbaj után Innstetten boldogtalan lesz, sőt kétségei támadnak cselekedetei helyessége felől és régi problémátlan élet-

szemléletét soha többé nem tudja visszaszerezni, a továbbiakban is könyörtelenül levonja azokat a következtetéseket, amelyek e morál parancsai szerint ebből az ügyből kifolyólag reá hárulnak. Például amikor Effi egy miniszterné segítségével kieszközli, hogy egyetlen lányával, Annieval találkozhasson, Innstetten oly sikeresen idomítja be a tízéves gyereket hideg, udvarias, visszahúzódóan közömbös magatartásra, hogy Annie a rövid együttlét alatt a kegyetlen társadalmi előítéleteknek, azok továbbélésének a megtestesítője lesz, és csaknem Effi halálát okozza.

A kritika nem volna teljes és könyörtelen, ha Fontane nem éreztetné, hogy Innstetten cselekedete mögött egy egész társadalom, egy egyöntetű közvélemény áll. Ezt domborítja ki az is, hogy Innstetten magának Bismarcknak a pártfogoltja és így egyébként is tipikus jelleme, cselekedetei még általánosabb érvényt nyernek. De jellemző ebből a szempontból az is, hogy Innstetten a párba után mindent jelent a miniszterné, aki »mindazt, ami történt, rendjénvalónak találta«. De nemcsak Innstetten tagadja meg, szüleitől is levelet kap Effi közvetlenül a botrány kitörése után: »... És ami a legszomorítóbb ránk nézve és rád nézve (rád nézve, ha jól ismerünk) a szülői ház is bezárul előtted, nem nyújthatunk neked nyugodt helyet Hohen-Cremmenben, menedéket a házukban, mert ez azt jelentené, hogy ezt a házat elzárjuk az emberek elől, és erre határozottan nem vagyunk hajlandók. Nem azért, mert olyan fontosak számunkra az emberek, és mert mindenképpen elviselhetetlennek éreznők, hogy búcsút vegyünk attól, amit »társaságnak« neveznek; nem, nem ezért, hanem egyszerűen, mert színt akarunk vallani és az egész világnak tudtára akarjuk adni, hogy — nem kimélhetlek meg ettől a szótól — elítéljük azt, amit tettél, amit a mi egyetlen és olyan nagyon szeretett gyermekünk tett.« Az innstetteni vallomás párja ez: a szülők az »alapelveik« parancsára épp annyira hajlamaik és a természet ellenére cselekszenek, mint amaz. Ezeknek az erkölcsöknek a társadalom alsóbb rétegeire ható erejét Johanna, Innstetten szobalánya és titkos rajongója példázza, aki nyíltan ki is fecsegi ura cselekedeteinek mozgató rugóit: »És ha az ember mindig előkelő házaknál szolgált... akkor azt is tudja, mi az a becsület, és azt is tudja, hogy ha az ilyesmi elfordul, akkor nincsen másképpen, és akkor következnek az, amit kihívásnak mondanak, és akkor az egyiket agyonlövők.« És később: »... és ha a nagyságos úr nem tett volna semmit, akkor az előkelő urak, kigolyóznák!«

Az erkölcsösség pusztá látszatát betartó Zwicker titkos tanácsosné szerepeltetése is ennek a morálnak a leleplezését segíti elő. Ő ugyanis cinikus-frivol hangon Effi vigyázatlanságán, hebehurgyaságán csodálkozik — ezzel is elárulva, hogy nem a bűn a bűn, hanem a bűn botrányra dagadása, és hogy elég a látszat nem túl gondos megőrzése is ahhoz, hogy az emberellenes automatizmus ne induljon meg. A tiszta és becsületes Effi sorsának Zwickernével való összehasonlítása önmagában is vád. Az erkölcsök látszólagossága és őszintétlensége egyébként nemcsak itt mutatkozik meg. A regény egyik mellékszereplőjét, Trippeli énekesnőt az író úgy jellemzi, hogy »a maga határozott hitetlensége nem gátolja meg abban, hogy állandóan tudatában ne legyen annak; mindez csak különleges fényűzés, az ember csak magánszemélyként engedheti meg magának. Államilag semmi helye nincs a tréfának, és ha rábiznák a kultuszminisztériumot, vagy éppen valamilyen egyházi előljáróságot, hát bizony kérlelhetetlen szigorral járna el.«

A regény szereplői közül összesen hárman kerülnek szembe az innstetteni alapelvekkel. Először is Roswithát, Effi szolgáloját kell közülük megemlíteni. Ő az egyetlen, aki követi Effit a kitaszítottságba, — naivul meghatá, primitív, szíve parancsának, romlatlan ítélőképességének engedelmeskedő lényét Fontane tudatosan állítja szembe az uralkodó társadalom képviselőivel. Az a tény, hogy az író egy plebejus alak emberiességét vonultatja fel a fennálló embertelenség ellen, halványan és elvontan bár, de már a kibontakozás felé mutat. Roswithának ezt a felsőbb értékűségét a regény végén Wüllersdorf ki is mondja, és Innstetten, akinek karrierje tovább folytatódik, de belsőleg megtört ember lett, maga is elismeri.

Míg Roswitha tudatosan fordul szembe az uralkodó erkölccsel (»Nem vagyok barátja az agyonlövéseknek...«) és állásfoglalásáért önkéntes áldozatot is vállal persze anélkül, hogy általános politikai következtetéseket vonna le a történetekből)

Effi önkéntelenül kerül szembe és áldozata lesz az »alapelveknek«. Kiskorától a junker-világkép szellemében nevelték, de természetes és szeretetre vágyódó lények nem bír megbarátkozni a kegyetlen és szívtelen társadalom levegőjével. Kitűnően megmutatkozik ez pl. Effinek a kessini nemes-családokhoz való kölcsönösen idegenkedő viszonyában. Innstettenhez is azért lesz hűtlen, mert ki akar törni az ember-telen fegyelem, a zordság, a megfélemlítettség szorongató légköréből. Nem véletlen, hogy éppen Crampashoz menekül; ő ugyanis az egyetlen a környezetében, akitől valami érdekeset, nem ismertet várhat. Nagyon jellemző ebből a szempontból egy Crampas és Innstetten között lejátszódó párbeszéd, amelynek Effi is fültanúja. Egyszer, amikor hárman kilovagolnak, Rolló, Innstettenék kutyája egy fókára bukkan. Crampas rögtön fókavadászatról kezd fantáziálni.

»Nem megy — mondta Innstetten. Itt a kikötőrendőrség.

— Csak ilyet ne hallanék — nevetett az őrnagy: — Kikötőrendőrség! Elvégre az a három hatóság, amivel itt rendelkezünk, behányhatja egymás előtt a szemét. Hát mindennek olyan rettentő törvényesen kell végbemennie? Minden törvényesség unalmas.

Effi tapsolt.

No igen, Crampas, magához illik az ilyen gondolkodás. Effi pedig, mint látja, tapsol magának örömeiben.« És azután hosszú prédikáció következik a fegyelemről, a rendről, amelyet mindenkinek komolyan kell venni, különben »egyszer csak rák-szakad az ég«.

Effinek ez a menekülése egyébként teljesen ösztönös. Lukács György tanulmányában ismételtelen kiemeli, hogy Effi szellemileg, sőt erkölcsileg sem emelkedik a nemesi átlagos színvonal fölé. Ezt igazolja az is, hogy a Crampasszal való viszonya után hat évig képes bűnbánóan Innstetennel látszólagosan teljes harmóniában élni, és egyedüli életcélként annak karrierjét elősegíteni. A regény végén azonban egy bizonyos fejlődésen mégis keresztül megy. A spontán idegenkedéstől, melynek következtében a társadalom lényegével megférő, érzelmileg komoly alappal nem rendelkező titkos viszonyba sodródik, eljut a főnálló hivatalos erkölcs nyílt és kimondott elítéléséig. Lányával, Annieval való borzalmas találkozása után így kiált föl: »... ami itt történt ezzel a gyerekekkel, az nem te vagy, isten, aki büntetni akarasz, ez ő, ez csak ő! Azt hittem, nemes a szíve és mindig kicsinek éreztem magamat mellette; most tudom, hogy ő, ő kicsi. És mert kicsi, hát kegyetlen. Minden, ami kicsi, kegyetlen.« »... elegenden vannak belőletek, gyűlöllek titeket, a saját gyerekeimet is. Ami túl sok, az túl sok. Törtető volt, semmi több. Becsület, becsület, becsület... és akkor agyonlőtte azt a szegény fiút, akit nem is szerettem és akit elfelejtettem, mert nem szerettem.« »Utálok, amit tettem, de van amit még jobban utálok, és az a ti erényetek. Tudni sem akarok rólatok!« — De kibontakozást itt sem talál Effi, csak a halált. (»Élnem kell, hiába, de örökké ez sem tart.«) Így kapcsolódik össze költőien sorsának szükségszerű tragikumának látásmódjának szükségszerű korlátozottságával.

A nem-nemes származású Crampas őrnagy már kezdettől tudatos ellenzője a junker-világnak, de Roswithával ellentétben, meggyőződéséért áldozatot hozni nem tud. A porosz állam vezetésével felülről egyesített Németország elmaradottsága, a forradalmi polgárság szinte teljes hiánya megakadályozza emberi kibontakozását; a sívár állapotokból csak felelőtlen, könnyelmű kibúvókat bír találni — a maga számára. Főnálló kötelezettségei is (család stb.) arra kényszerítik, hogy látszólag beleilleszkedjék az uralkodó osztály életébe — és így lesz ő, aki Franciaországban egy Julien Sorel-méretű alakká is válhatott volna, a »német nyomorúság« miatt rosszul álcázott széplélek, és minden szubjektív jóindulata ellenére, felelőtlen életművész. »Az életet nem volna érdemes végigélni, ha érvénye volna mindannak, ami véletlenül érvényben van. Ami a legjobb, túlvan ezen« — írja Effinek. Azonban tehetetlensége miatt a főnállóval megférő könnyelműségbe menekül: »könnyedén kell vennünk az egészet, különben szegények leszünk, és elvesztünk.« Világszemlélete fatalista: »Minden a végzet. Így kellett lennie« — írja. Pontosan úgy, mint Wüllersdorf, vagy Innstetten, csak míg azok szemében az egyének elterpeszkedő kegyetlen társadalmi automatizmus rendbenlevőnek tűnik, Crampasnál a fatalizmus

oka saját gyöngeségének tudatában rejlik. Egyik a sors nevében teljesíti az »alapelvek« parancsait, a másik a sors nevében bujkál előle — de mind a kettő elismeri.

Az író hangvételére legjellemzőbb az irónia. Ennek oka tartalmi: Fontane túlságosan is uralkodó osztályon belül áll ahhoz, hogy ridegen tárgyilagos, vagy pláne szatirikusan egyértelmű hangon írjon. Lukács György behatóan elemzi Fontane tanulmányában, hogy a juncker-barát, sőt Bismarck-rajongó Fontane példátlanul késői írói kibontakozása (első sikeres művét hatvanadik életéve betöltése után írta), egyéni sajátságokon kívül mint van kapcsolatban azzal, hogy a bismarcki Németország belső romlottsága öregkorára válik teljesen nyilvánvalóvá. A német egység bármi áron való megvalósításához, a junkerség társadalmi értékéhez fűződő illúziók minden tárgyilagos és becsületes emberben, Fontaneban is széteszlottak — de ezzel nem szűnt meg egycsapásra minden rokonszenv is. Innen az ironikus hang. Sokszor ez az irónia egészen szeretetteli, például az öreg Briest esetében; azonban itt sem kétséges, hogy Fontane kedves alakjának nem jósl sok jövőt — tehetetlenségét, pusztulásra ítéltségét tisztán látja. Ez egy igen fontos stiláris eszköz segítségével is kifejezésre jut. Az öreg Briest állandóan visszatérő szavajárása ez: »Nehéz kérdés... Ne holygassuk.« Régi írói módszer, hogy az egyes alakok jellemzése visszatérő jelzők, mondások segítségével történik meg. Ez könnyen vezethet formalizmushoz, az igazi feladat megkerüléséhez is. Itt azonban Briest szavajárása nem pusztán külsőség, hanem gondolkodásának lényegét, ezen keresztül a típus elmaradottságát tárja föl. Az sem véletlen, hogy a regény Briestnek ezekkel a szavaival végződik. Az iróniában felbukkan az önirónia: Fontane is képtelen a regényben felmerülő problémákból megnyugtató kiutat mutatni.

Az irónia foka és minősége a regényben alakonként változik. Ami Briestnél megértően szeretetteli, feleségénél már jóval élesebb és elítélőbb. Az egyértelműen ellenséges, megsemmisítő gúnyig, amelyben talán csak a bigott, juncker vénkisasszony, Sidonie von Grasenabb részesül, Fontanenak alakjaihoz való viszonya az irónia legtágabb skálájában mozog. Emberábrázolásának főeszköze — ebben páratlan mester — a párbeszéd. Thomas Mann írja »Der alte Fontane« című tanulmányában: »A helyzet az, hogy bár a művész nem maga beszél, hanem a dolgokat beszélgeti, de a saját, egyéni módján beszélgeti azokat.« (Adel des Geistes, 546.) Ez Fontane minden párbeszédére érvényes. Minden alakja a rá speciálisan jellemző módon a rá jellemző dolgokat mondja el, ugyanakkor mindegyik magán viseli a Fontanera oly jellemző finoman csevegő, változatosan ironikus modort.

Fontane kifejezési eszközeinek finomságát már cikkem elején is érintettem. A legtökéletesebben ez talán a Crampas—Effi viszony ábrázolásakor mutatkozik meg. Fontane nem a kapcsolat részleteit akarja bemutatni, magát a tényt alig érinti, úgy sejteti a történetet, hogy Effi lelkvilágának megváltozását ábrázolja. (Megszűnik félelme a kísértetektől, nyilván mert már van, akitől okkal félhet, testiben és lélekben asszonyosabbá válik stb.) A legbravúrosabb közvetlenséggel a helyzetet Fontane ismét egy párbeszédben mondatja el. Effi leszidja Roswithát, akit Kruseval, a kocssal kacérokodni látott: »Figyelmeztetek, Roswitha, hogy Kruse házasságra.

— Tudom, nagyságos asszony.

— Tudod, tudod, de mi mindent nem tud az ember, és mégis úgy cselekszik, mintha nem tudná...« És így tovább; Effi ebben a jelenetben mindent kibeszél, ami őt magát foglalkoztatja, fenyegeti, és amitől fél. De ez az indirekt módszer sem pusztán formális: gyötrő magánya, belső tanácstalansága tükröződik benne.

Jellemző a regényre erős érzelmi-hangulati telítettsége. Az is oka ennek, hogy a főhős egy egészen fiatal asszony, akinek lelki-szellemi alkata szükségszerűen meghatározza a regény levegőjét. És mindez kapcsolatos azzal, hogy Fontane, éppen korlátozott szemlélete miatt a polgárosodó juncker-társadalom leleplezését kizárólag a magánéletben valósíthatta meg, individuális-morális téren. A magán- és közélet teljességének bemutatását a maga intellektuális és gyakorlati következtetéseivel egyetemben kizárólag fontanei képességű szocialista író tehetné volna meg.

Az Effi Briest azonban nemcsak egyszerűen hangulati-érzelmi, hanem fokozatosan tragikusabb atmoszféra felé haladó mű. De minden szomorúsága, tényleges

tragédiája ellenére sem veri le az olvasót ez a regény. — és ennek oka Fontane emberszeretete, optimizmusa. Nemcsak Roswitha ábrázolására kell itt gondolni, hanem elsősorban Effi »belső eltorzíthatatlanságára«, amely »megmutatja az emberi erőknél azt a gyűjtőmedencéjét is, melyet ez a társadalom értelmetlenül megront és elpocsékol, s amelyből egy másik, a humanitást ápoló társadalomban magától kibontakozhatna egy egyszerű és szép élet lehetősége«. (Lukács György.) Effi töretlenül rokonszenves alakja rendkívül elvontan, de mégis megtesztési a öreg Fontane reményét és bizalmát az emberiség jövőjében.

EÖRSI ISTVÁN

ASZTALOS ISTVÁN: VÁD ÉS PANASZ

Vailljuk be bűneinket: igen keveset törődünk a romániai magyar irodalommal. Miért-miért nem? Nem akarok most ezzel foglalkozni, annyit mégis kell mondanom, hogy ez az irodalom, éppen úgy, mint maga a román irodalom, Románia felszabadulása óta igen értékesen fejlődik. Újszerű irodalom ez, hibákkal és erényekkel, de minden során érződik egy szabad ország szellemisége, a változott élet és írói mindenképpen igyekeznek hű tükrét adni a társadalmi változásoknak. Észre kell vennünk a román és magyar írók műveinek minden sorában az irodalom elvi, eszmei egységét. Ebből nem maradnak ki sehol sem a magyarok. És a két nép baráti együttélésének beszédes tényei ott vannak az irodalomban.

Ennek az újszerű irodalomnak egyik legjelesebb magyar prózaírója Asztalos István. A felszabadulás után írt regényei («Szél fúvatlan nem indul», »Fiatál szívvel») új utat vágtak, nagy művészettel szólaltatták meg a változott élet kérdéseit, nagyon népszerűvé tették az író, új és új kiadásban jelentek meg magyarul és románul könyvei és az állami elismerést, az állami díjat, a román »Kossuth-díjat« is meghozták írójuknak. Új elbeszélő kötete, mely a román—magyar közös könyvkiadási egyezmény keretében jelent meg, éppen a novelláiról magyszerű képességeit mutatja, azt az író, akit mint novellistát már régésrég be kellett volna soroznunk a magyar prózaírás mesterei közé. A kötet az író 1938 és 1943 között írt harminc elbeszélését gyűjti egybe, tehát a legnehezebb időkben született írásokat, amikor a fasiszta szellem és tényleges uralom nehezedett románokra, magyarokra egyaránt. Az írások egy kivéte-

les tehetségű elbeszélő pályájának előfutárai a szocialista-realista irodalom felé. Tömör rajzok a falusi élet egyszerű embereinek mindennapi sorsproblémáiról. Rajzok? Első pillanatra hiszed csak, mert sokkal többek ennél. Ha csak rajzok volnának, nem kapcsolnánk így a mához. Egy-egy történetbe bele van sűrítve nemzedékek élete. A kötet címe mondja: »Vád és panasz«. Igen, ömlik a panasz az akkori társadalom igazságtalanságai ellen, vád szegeződik az uralkodó rend hatalmasai és kicsiny csatlósai, vad kiszolgálói ellen, a rendszer ellen, mely már a kapitalizmus és feudalizmus létének egyszerű valóságával embertelenségbe döntötte az egyszerű lelkeket és erkölcsi nyomás alatt is tartotta. Mindenféle nyomorúság, szenvedés, reménytelenség; s fojtogató babonák még növelik az emberek között az összetűzéseket, szétszaggatják a család, a feleség és férj között a szerelem, a szeretet, a barátság szálait, ellenségekké formálják az egyszerű szíveket és nem eresztik ki a tények, dolgok, valóságok és sejtések hínárjából. Asztalos emberei alig lázadoznak, de lázadozik, jobban mondva lázadozott helyettük az olvasó, amikor olvasta mindazt, ami történt, ami az elbeszélések hőseiben az élet igazi értelmét, értékét és tartalmát elsenyvesztette. Bibliásan szólva, bizony mondom néktek, hogy új világnak kellett születnie, hogy az egyszerűek sok testi-lelki nyomorúságát elseperje. Tíz esztendő e novellák múltja s Asztalos történeteinek olvasásakor láthatjuk igazán: mivé lett, mivé tisztult és magasztosult tíz év alatt a mi hazáinkban az emberi élet.